

“Vicky Cristina Barcelona” vista per una antropòloga

Susan M. DiGiacomo
Universitat Rovira i Virgili
University of Massachusetts at Amherst

Si un cineasta posa el nom d'una ciutat al títol d'una pel·lícula, és perquè vol que la ciutat sigui un personatge del film i no un simple rerefons. Aquest és el cas de “Manhattan” (1979), de Woody Allen. Ara s'ha estrenat “Vicky Cristina Barcelona”, una pel·lícula que els barcelonins en particular i els catalans en general hem esperat amb il·lusió però també amb inquietud, de la mateixa manera que vam esperar els Jocs Olímpics l'any 1992, no sabent com quedàriem als ulls del món. Des d'aleshores, Barcelona ha assolit una certa visibilitat global, esdevenint sinònim de disseny, d'innovació, d'eficàcia, de sofisticació, i de cosmopolitisme. La marca Barcelona ven...però què, exactament?

Woody Allen té, des de fa molts anys, una bona colla de fans incondicionals a Barcelona. Volíem creure que aquesta admiració fos corresposta, que nosaltres haviem seduït Allen en la mateixa mesura que ell ens havia seduït, i que tanta sintonia donaria peu a una pel·lícula en la qual ens veuríem reflectits tal com som...o tal com voldríem ser percebuts més enllà de les nostres pròpies fronteres: no com a una ciutat espanyola més, sinó la capital catalana.

La Barcelona de “Vicky Cristina Barcelona” em resulta alhora entranyable i irreconeixible. A gairebé cada moment, sé on està ambientada cada escena, però no és la Barcelona on visc. L'Hospital de Sant Pau fa el paper d'una escola d'idiomes, i la Plaça Sant Felip Neri, el d'una terrassa. Comencem pel començament: a l'aeroport del Prat. Primer moment desorientador. Veiem el mosaic de Miró a la façana...de la terminal on no acostumen a arribar els vols intercontinentals. Vicky i Cristina surten de la terminal i en comptes d'esperar un taxi a la parada, fent cua com tothom,

travessen corrents tots els carrils per agafar-ne un que passa. Més endavant, quan arriba Doug, el nòvio de la Vicky, ell puja una escala mecànica i ella l'espera, tota sola, a dalt. Al final de la pel·lícula, quan Cristina, Vicky i Doug marxen de Barcelona, baixen l'escala mecànica per agafar el vol cap a Nova York. L'aeroport al revés. Vicky i Cristina al país de les meravelles.

A l'estiu, la llum de Barcelona acostuma a ser una llum blanca, aclaparadora, i el color de la ciutat, amb algunes excepcions, és gris. Però la Barcelona de Woody Allen, tal com l'ha fotografiada Javier Aguirresarobe, està banyada d'una llum daurada, més com la llum de Tarragona. A més a més, curiosament, la llum aquesta daurada no canvia quan Vicky, Cristina i Juan Antonio se'n van a passar un cap de setmana a Oviedo. Nosaltres sabem que Oviedo és a Astúries, però un públic nord-americà no sabia distingir el mar cantàbric del mediterrani, sobretot quan la qualitat de la llum i el color de l'aigua són exactament els mateixos.

Barcelona és una ciutat excepcionalment densa, amb pocs espais verds. A la Barcelona de Woody Allen l'Eixample no existeix, excepte el Passeig de Gràcia, on veiem la Pedrera i, per un instant, la façana de Vinçon de forma obliqua. Tant Juan Antonio com el seu pare a Astúries, i com Judy i Mark (la parella que acullen Vicky i Cristina), viuen en cases unifamiliars immenses amb jardí propi (amb gespa verda, malgrat la sequera) en una zona silenciosa plena d'arbres, amb carrers tranquils i camins sense asfaltar on les bicicletes no han de lluitar contra els cotxes. A les pàgines de l'AVUI, Bernat Dedéu ("La 'Catalan identity'," 23 de setembre del 2008, pàg. 25) observa que una prova del talent innegable de Woody Allen és que roda a Barcelona sense ser-hi. No va del tot errat.

Més desorientadora encara és la banda sonora. A Barcelona, tot és flamenc, pop espanyol, o guitarra clàssica espanyola. A Oviedo, en canvi, al jardí de la casa del

seu pare, quan Juan Antonio li explica a la Vicky com era la seva infància i com és que el seu pare poeta no vol publicar els seus poemes, la música és catalana: “El noi de la mare,” arranjada per a guitarra per Miquel Llobet. Altre cop, un public nord-americanà no sabia distingir entre una tradició musical i una altra. Tot plegat em recorda un moment de l’any 1986, quan a la meua universitat dels Estats Units es va organitzar una sèrie d’actes, conferències i projeccions de pel·lícules per commemorar els 50 anys de l’inici de la guerra civil espanyola. El film d’Ernest Hemingway, “The Spanish Earth” (1937), tractava de la defensa de Madrid, però quan va arribar el moment de posar-hi la banda sonora, Hemingway va anar a la biblioteca pública de la ciutat de Nova York i va demanar “Spanish folk music.” Li van donar música popular catalana, i entre les peces que se senten a la banda sonora hi ha una versió de “Els segadors” per a cobla. També “La santa espina.” La falta de sensibilitat, d’oïda, és molt semblant.

I els altres personatges més enllà de Barcelona? La Vicky, al principi, és absolutament folklòrica, fins i tot “antropològica,” que en diríem aquí; és a dir, en aquest cas, estereotípicament nord-americana de classe social privilegiada i de mentalitat insular. Ha vingut a Barcelona per recollir informació per a la seva tesi de màster sobre “la identitat catalana,” per a ella sinònim de Gaudí. El narrador (una presència summament irritant), amb un to de veu incrèdul, explica que la Vicky fins i tot s’interessa per la cuina catalana. La tria d’aquesta combinació d’arquitectura modernista i gastronomia no és cap accident. Són dos productes culturals fàcilment exportables a l’estranger i consumibles sense que el consumidor/turista hagi de saber contextualitzar-los en una realitat social, històrica, cultural i política més àmplia. I la Vicky, tot i el seu màster, no és cap excepció. No sap ni un borrall de català. Ha estudiat el castellà però ni l’entén ni es fa entendre en aquella llengua. Tampoc se sap

situar en la geografia de la península ibèrica. En l'escena a Can Cortada, reacciona davant la proposta de Juan Antonio de passar un cap de setmana junts a Oviedo dient, tota ofesa i alhora cofoia en la seva ignorància: “Obiedo? No em sona, ni sé on és.” Encara que sembli mentida, als Estats Units aquesta actitud en una estudiant de postgrau no desafina gens ni mica.

Com tampoc ho fa el rigorós monolingüisme de Cristina, que al cap d'un estiu sencer vivint a Barcelona a casa de Juan Antonio i coneixent el seu cercle d'amics no només no se sap defensar mínimament en la llengua de l'imperi sinó que ni l'entén. A Catalunya no cal defensar el castellà, la llengua de Juan Antonio i María Elena, que malgrat 30 anys de normalització lingüística manté la seva hegemonia sobre el català. Però la nostra excessiva “educació” davant qualsevol castellanoparlant (o sospitós de ser-ho), canviant immediatament del català al castellà per no “ofendre” o “excloure” i així alliberant el nostre interlocutor de la més mínima necessitat no ja de parlar sinó simplement d'entendre la llengua pròpia del país, es troba emmirallada en el comportament lingüístic dels principals personatges de la pel·lícula. Juan Antonio mana explícitament i repetidament a María Elena que parli en anglès, sempre en anglès, per respecte envers la Cristina. I la María Elena, demostrant més independència de criteri que molts catalans, s'hi nega rotundament i segueix parlant castellà, almenys al principi. A més a més de sentir-se desplaçada a la que havia estat casa seva, on ara és a l'habitació dels convidats, tampoc és a casa seva lingüísticament. Woody Allen desconeix la nostra realitat lingüística. En una entrevista publicada a l'AVUI (dimarts, 23 de setembre del 2008, pàg. 26) diu explícitament que tot i ser conscient de les “diferents realitats de l'Estat”, no sabia que aquí la identitat fos un tema tan candent i intens...tenia tan poca curiositat que no va preguntar res? en Jaume Roures no li va explicar res durant tots els mesos de treballar

junts? Sense saber-ho, però, ha fet unes escenes que es presten amb gran facilitat a una lectura en clau catalana. La nostra imatge reflectida ens hauria de fer reflexionar, i molt.

Juan Antonio està identificat en la pel·lícula com un pintor català...però on són els indicis de la seva catalanitat? Per a mi el problema no és que Juan Antonio sigui un català nascut a Oviedo. De catalans originaris d'altres parts de l'Estat espanyol, com ara el president Montilla, o d'altres països, com una servidora, n'hi ha molts (encara que des de la cultura política madrilenya això no s'entén; per al ministre Jordi Sevilla, José Montilla no podia arribar mai a la presidència de la Generalitat per la seva condició de "xarnego"). Crec que es tracta menys d'un "encert que el guionista s'hagi adonat que aquí no es confon el lloc de naixement amb la condició de català," com opina Salvador Cardús ("Postal de Barcelona", AVUI, 26 de setembre del 2008, pàg. 24), que de la seva ignorància: el guionista simplement no és conscient que ser català no és ser un espanyol "regional". El problema és que tant Juan Antonio com la seva ex-dona María Elena semblen genèricament espanyols, i la seva presència a Barcelona sembla tan accidental com la de Vicky i Cristina. S'intueix que formen part d'aquell col·lectiu de cosmopolites desarrelats, els "ciutadans del món" que es creuen lliures de provincianismes locals i no entenen que per ser ciutadà del món primer has de ser ciutadà d'algun indret concret.

Dit això, però, no puc estar d'acord amb el Bernat Dedéu que són uns personatges "corrents i mediocres". La cara de la Vicky és meravellosament transparent, alternant entre el desig i el pànic existencial. La Cristina respira una barreja molt atractiva de sofisticació i inseguretat pròpia d'una persona jove que encara no ha descobert qui vol ser. La María Elena és una dona enormement creativa i alhora totalment indisciplinada, egocèntrica i autodestructiva, víctima de les seves

emocions sobredimensionades; en fi, tràgica. I Juan Antonio és un personatge masculí inusual en les pel·lícules de Woody Allen, que tendeix a privilegiar els personatges femenins. Lluny del tòpic del “Latin lover” egoïsta que sembla al principi, Juan Antonio és afectuós, tendre, bondadós, responsable, pacient i perspicaç. Les escenes entre ell i el seu pare, o ell i una María Elena desorientada i humiliada després del seu intent de suïcidi, o enfurismada i desesperada quan la Cristina anuncia que se’n vol anar del *ménage à trois*, capten quelcom d’essencial i específicament cultural en la qualitat de les relacions humanes aquí. M’imagino que això es deu més als actors que no pas al guió.

El retrat de la comunitat d’expatriats empresarials és excepcionalment cruel, no sé si intencionadament però em sembla que no. Viuen bé, però essencialment desconnectats de la realitat local, com si encara fossin a Nova York...o més ben dit, al Manhattan particular de Woody Allen. El seu món és una bombolla de privilegi dintre de la qual reproduïen els hàbits mentals i socials de tota la vida. La cosmovisió d’aquesta comunitat queda retratada en un comentari de Mark. Li pregunta a la Vicky a què es dedica, i la Vicky li explica que està fent un màster sobre la identitat catalana. “I de què et serveix això?” contesta el Mark. La seva perplexitat és genuïna. Si acceptem la definició de Salvador Cardús (“Postal de Barcelona”, AVUI, 26 de setembre del 2008, pàg. 24) del cosmopolitisme veritable – “un localisme absolutament desacomplexat” que “porta implícita una condició de força – econòmica, política o moral – que fa que s’imposi sense escrúpols arraconant els localismes modestos i sense capacitat ni instruments per a universalitzar-se” – hauríem d’arribar a la conclusió que Mark i Doug, empresaris rics novaiorquesos amb coneixences al món diplomàtic que els faciliten la vida a l’estranger, són els veritables cosmopolites de la pel·lícula. De fet, són els més provincians.

Quan Woody Allen va ser investit doctor *honoris causa* per la Universitat Pompeu Fabra el 14 de juny del 2007, just abans de començar el rodatge de la pel·lícula, el cineasta va dir que la seva intenció era de mostrar Barcelona igual que mostra Manhattan, molt a través dels seus ulls. Sí; però per a Allen Manhattan és casa seva. La seva Barcelona, tal com apareix a la pel·lícula, no passa de ser un destí turístic, una sèrie de postals amb els segells espanyols ben visibles, imatges descontextualitzades i inconnexes amb un toc d'exotisme: les prostitutes del Raval, els ocellaires de la Rambla, les terrasses, Gaudí. Una Barcelona on el català no es parla (a no ser que hagi vist la versió doblada al català), sinó que forma part del rerafons pintoresc: el passeig dels Til·lers a Pedralbes (que jo recordi, les úniques paraules en català pronunciades en la versió original), amb el drac de ferro forjat de Gaudí, davant del qual la Vicky espera que el Juan Antonio la vingui a recollir.

Salvador Cardús diu que “La universalització de qualsevol producció cultural implica la pèrdua del seu context original i, per tant, la seva simplificació, la seva reducció.” De debò? No n'estic tan segura, i em temo que aquesta afirmació sigui una mostra més del nostre complex col·lectiu d'inferioritat. Què fa que el *Quixot* formi part de la literatura “universal”, i *Tirant lo blanc* no? Doncs que el primer té un estat al darrere (encara que aquesta circumstància no sigui culpa del pobre Quixot), i el segon no. I tot i això, quan l'any 1984 es va publicar l'excel·lent traducció a l'anglès de David Rosenthal, de cop i volta *Tirant* es va convertir en un *best-seller* als Estats Units, amb el Quixot fent de publicista (“the best book of its kind in the world”). Ves per on.

La “traducció” cinematogràfica de Barcelona no ha estat tan curosa. Com va reconèixer el mateix cineasta, entrevistat al festival de cinema de Sant Sebastià, la trama no és específica a Barcelona, i la pel·lícula s'hauria pogut rodar igual a París,

Venècia, o qualsevol altra ciutat “romàntica” (un essencialisme fàcil; el romanticisme no rau en les coses sinó en la manera de percebre i de representar-les). Tot plegat, em recorda els anys 60, quan es volia atraure turistes amb l’eslògan “Spain is different” alhora reprimint, o folkloritzant, el fet diferencial català. “Vicky Cristina Barcelona” no és una pel·lícula dolenta, i en molts aspectes és una bona pel·lícula, però el retrat de Barcelona deixa molt per desitjar.